

toisaalta tuttujen modernistiseen representaatioon liitettyjen ominaispiirteiden ja käytäntöjen ja toisaalta moderniin metropolikokemukseen liittyvien perusolettamusten varassa, joita artikkeleissa ei kyseenalaisteta. Syntyy jopa vaikutelma, että niille pyritään löytämään vahvistusta. Kaunokirjallisen tekstin modernistisia ominaisuuksia tuetaan realoiden ja tilassa ja ajassa tapahtuneiden faktojen avulla ja vastavuoroisesti historiallisia tapahtumia ja tilaa hahmotetaan fiktiivisen tekstin kautta.

Suuri osa ekskursioista suuntautuu kaupungin ja sen kulttuurielämän vähemmän tallatuille poluille. Nettisivustolta voi valita kirjan artikkeleita elävöittävää ja täydentävää kuva- ja tekstimateriaalia. Kirjan ja nettisivuston pyrkimys löytää yhtymäkohtia modernistisen kirjallisuuden ja taiteen esteettisten ideoiden ja keinojen sekä modernin kaupungin tilan ja sen elämän ja havain-

noinnin välillä on raikas, vaikka kaikki kirjoittajat eivät onnistukaan täydellisesti vakuuttamaan lukijaa argumenteillaan. Joistakin artikkeleista paistaa tietty nuoren (?) tutkijan viehtymys suuriin teoreettisiin viitekehyksiin, joiden yhdistäminen materiaaliin, sekä kaupunkiin että kirjallisiin teksteihin, jää osittain pinnalliseksi.

Petersburg/Petersburg ja nettisivusto *Mapping Petersburg* täydentävät siis hyvin toisiaan. Ne toimivat erinomaisesti myös itsenäisinä kokonaisuuksinaan. Testasin nettisivustoa vapaaehtoisena oppimateriaalina venäläistä modernismia käsittelevällä luentokurssilla ja opiskelijat innostuivat sen muodosta ja sisällöllisestä annista, joiden huolellisesta lopputuloksesta näkee, ettei laatisemassa ole säästetty aikaa eikä vaivaa.

Maija Könönen

Venäjän uusi yläluokka?

Andrei Soldatov & Irina Borogan: *The New Nobility. The Restoration of Russia's Security State and the Enduring Legacy of the KGB.* New York: Public Affairs, 2010.

Yhteiskuntaa railakkaasti tuultava venäläinen nykykirjailija Vladimir Sorokin näkee romaanissaan *Pyhän Venäjän palveluksessa* Iivana Julman *opritšnikit* – nuo erikoisjoukot, aikansa hallitsevan luokan, valtion valtiossa – nousevan uudelleen mah-tiasemaan tulevaisuuden Venäjällä. Nämä uudet salaiset poliisit hallitsevat ja terrorisoivat maata suoraan hallitsijalle alistettuna yläluokkana. Sorokinin tulevaisuudenkuva on kaunokirjallinen hyperbola, mutta yhtä kaikki kuvaava: historia on tiiviisti läsnä venäläisessä ajattelussa. Soroki-

nin mukaan *opritšninan* ajatuk-sella on voimakas kiinnekohta venäläisessä mentaliteetissa.

Nyky-Venäjällä turvallisuus-elimet yhdessä armeijan ja sisäasiainministeriön kanssa ovat olleet Putinin keskeinen tuki, jonka edustajilla hän on merkittävältä osin täyttänyt valtionhallinnon ja talouden keskeiset johtopaikat. Putin on tehnyt turvallisuuspalvelu FSB:stä maan keskeisen tiedustelupalvelun, antanut sille uusia valtuuksia ja tehnyt sen käytännöllisesti katsoen riippumattomaksi yhteiskunnallisesta ja parlamentaarisesta kontrollista.

Arvosteltavassa kirjassa FSB:n evoluutiota KGB:stä ja sen roolia nyky-yhteiskunnassa pohtivat toimittajat Andrei Soldatov ja Irina Borogan ovat kirjoittaneet kymmenisen vuotta maan turvallisuuselimestä. Nimen

kirjaan on antanut FSB:n entinen johtaja Nikolai Patrušev, joka on ylistänyt järjestönsä työntekijöitä sen ylpeydenaiheeksi, pyyteettömiksi valtion palvelijoiksi, nykyajan uusaatellisiksi – hän käytti nimenomaan tätä sanaa, tosin lainausmerkeissä.

Selostaessaan FSB:n syntyä entisen KGB:n tilalle Soldatov ja Borogan korostavat keskeistä tekijää: KGB oli kaiken aikaa alistettu puolueen kontrolliin. Brežnevin aikana Juri Andropov pyrki tekemään tehottomasta ja korruptoituneesta KGB:stä ”puhtaan”, intelligentin elimen valtion palvelukseen. Hänen aikanaan KGB sai talouselämään liittyviä tehtäviä, mikä käytäntö on nyt, kuten tiedetään, entisestään laajentunut. Jeltsin hajotti KGB:n pienempiin kokonaisuuksiin sitä sinänsä heikentämättä; ajat olivat rauhattomat. Järjestön nimi muut-tui 1995 FSB:ksi (Federalnaja služba bezopasnosti), samalla sen mandaattia heikennettiin. Turvallisuuspalveluiden rooli Pohjois-Kaukasuksen sodissa oli merkittävä, mitä kirjoittajat selostavat autenttisen oloisesti.

Seuraava suuri järjestely tapahtui jo Putinin aikana vuonna 2003: veropoliisin, rajavartiostojen ja viestintähallinnon itsenäisen asema lakkautettiin, ja ne joko sulautettiin FSB:hen tai muodostettiin uusiksi yksiköiksi. FSB:n otetta sisäasiainministeriöön voimistettiin. FSB oli jo vuonna 2000 saanut määräysvaltaa armeijaan. Sen oli määrä valvoa erityisesti poliittiseen järjestelmään kohdistuvia uhkia armeijan sisällä. FSB:n toiminnan laajentamiseksi ulkomaisessa tiedustelussa käytettiin erilaisia keinoja. Jo muutaman Putinin presidenttivuoden jälkeen FSB oli nopeasti noussut edeltäjänsä KGB:tä itsenäisemmäksi ja voimakkaammaksi elimeksi.

Heti alussa Putin nosti ulkomaiset tiedustelupalvelut maalle keskeiseksi uhaksi ja korosti

FSB:n tehtävää pitää silmällä ulkomaisia kansalaisjärjestöjä. Tämä oli osa Putinin yleistä strategiaa: 1990-luvun heikkouden ja nöyryyten vastapainoksi hän loisi maahan rauhallisen ilmapiirin ja järjestyksen. Ulkomaisista avustus- ja kansalaisjärjestöistä ei ollut pitkä matka oppositioliikkeisiin: marraskuussa 2006 Putin syytti niiden ”toimivan šakaalien tavoin ulkomaisten lähetystöjen ympärillä”. Tiedemiehiin, ympäristönsuojelijoihin sekä ulkomaisiin yrityksiin kohdistetut oikeustoimet ja muut toimet saivat julkisuutta myös mediassa.

Venäläisissä järjestöissä toimivia, vakoilijoiksi epäiltyjä ulkomaalaisia seurataan vaikkapa järjestöihin solutettujen ”vasikoiden” avulla, mistä esimerkkinä selostetaan tällaisen agentin infiltroitumista Garri Kasparovin Toinen Venäjä -liikkeeseen. Myös järjestelmää vastaan suuntautuvaa protestiliikettä, kriittisiä kirjoituksia, kuulumista vapaisiin ammattiliittoihin tai epämuodollisiin nuorisoliittoihin valvotaan. Tätä toimintaa varten perustettiin Medvedevin presidenttikauden alussa sisäasiainministeriöön erityinen ”ekstremismiä” vastaan taisteleva osasto, jonka toiminnan luonnetta ei juurikaan peitelty. ”Ekstremismi” luokiteltiin pian keskeiseksi Venäjän kansallista turvallisuutta uhkaavaksi tekijäksi. Siihen laskettiin kuuluviksi islamin varjolla toimivat ääriliikkeet, pakanakulttien kannattajat, epäviralliset nuorisoryhmät ja myös eräät radikaalit oppositioliikkeet.

Kirjoittajat selostavat tapauksia, joissa FSB on puuttunut blogikirjoitteluun. Vuonna 2007 3865 venäläistä oli tämän tarkkailun alaisina nk. Wanted Line-tietojärjestelmän puitteissa. Yhdistettynä muihin järjestelmiin – valvontakamerat, passi- ja aserekisterit, Interpolin tiedostot, muut – se antaa mahdollisuuden seurata 71 miljoonaa ihmistä eli joka toista kansalaista. Maan eri

osat ja eri viranomaiset yhdistävän ”supertietopankin” on määrä valmistua vuonna 2011. Uuden järjestelmän ansiosta yli 4000 yksikköä ympäri maata pääsee välittömästi käsiksi tarvittavaan informaatioon. Vuoden 2009 maaliskuusta alkaen on tihkunut tietoja myös erityisen ”ekstremistejä” koskevan tietopankin käyttöönotosta. Kirjoittajat näkevät ”ekstremismin” käsitteen virallisen tulkinnan olevan laajan ja tulkinnanvaraisen ja olevan ristiriidassa vuoden 1993 perustuslain kanssa.

FSB:n upseerit muodostavat vaikutusvaltaisen ja rikkaan uuden eliitin. Jo KGB:n kenraalit olivat etuoikeuksista nauttivaa yhteiskunnan eliittiä. Etuisudet – palstat, talot, autot – liittyivät viranhoitoon, kun taas FSB:n upseerit alkoivat hankkia näitä palstoja ja luksuskartanoita pysyvään omistukseensa.

Turvallisuuspalveluilla on – faktisesti vuodesta 1923 saakka – omat urheiluseuransa, joiden funktio on kahtalainen: julkisen kuvan kiillottaminen ja toisaalta varojenkeruu suojelijoiden avulla. Jeltsinin aikana *Dynamo*-klubiin liitettiin yli 500 upseeria sisäasiainministeriöstä ja turvallisuuspalveluista. Rahoitusta saatiin mm. Mihail Hodorkovskilta. Presidentti Medvedev määräsi lokakuussa 2009 turvallisuusupseerit luopumaan paikoistaan urheiluseurojen johdossa, mutta vain osa totteli.

Jo pääministerinä ollessaan Putin oli aloittanut Juri Andropovin kultin palauttamisen. Tarkoituksena oli näyttää FSB:n pystyvän johtamaan Venäjän ulos vaikeuksista Andropovin aseinen – kurin ja kontrollin avulla. Andropov esitettiin vaatimattomana, ammattitaitoisena, humanina ”tšekistinä”; hänen roolistaan vaikkapa Unkarin kansannousun tukahduttamisessa tai dissidenttien käsittelyssä ei puhuttu. Häntä ylistettiin ainakin viidessä kirjas-

sa ja useissa artikkeleissa; uutta oli myös hänen näkeminen taloudellisena toimijana. Andropov nähtiin Gorbatšovin uudistusten isänä ja nimenomaan häntä – ei Gorbatšovia – mainostettiin perestroikan aloittajana. Andropov edellytti talousuudistusta puolueen johtoaseman säilyttäen, siis Kiinan malliin; Jeltsin ja Gorbatšov kulkivat väärää tietä. Myös muista KGB:n edustajista tehtiin merkittäviä taloudellisia toimijoita, mitä perusteltiin stabiliteetin ja järjestyksen turvaamisella – ja taloudellisella asiantuntemuksella, jota näytti siis kasaantuvan nimenomaan turvallisuuspalveluihin.

KGB:llä ei ollut tarvetta vapauttaa itseään sitä verhoavasta salaisuuden ilmapiiristä. Jeltsinin ja myös Putinin aikana uusi järjestelmä ei voinut olla ottamatta huomioon vapautuvaa yhteiskunnallista ilmapiiriä. Lehdistö ja erityisesti televisio valjastettiin luomaan kuvaa uudesta KGB:stä: tehtiin useampiakin valppaita turvallisuuspoliiseja ylistäviä televisiosarjoja, ja filmit kahdesta terroriteosta tähtäsivät viranomaisten toiminnan oikeuttamiseen. Kirjoittajat pitävät kuitenkin kömpelöinä näitä yrityksiä luoda kontakteja suureen yleisöön.

Kirjoittavat kuvaavat mielenkiintoisesti turvallisuuspalveluiden logistiikkaa – Moskovan katujen alla olevia tunneliverkostoja, mm. erityisestä maan johdolle varattua metrolinjaa, pahamaineista Lefortovon vankilaa ja sen soveltamia kuulustelumenetelmiä. Venäjän liittyessä vuonna 1996 Euroopan neuvostoon FSB:n tutkintapidätyskeskukset tuli siirtää oikeusministeriön alaisiksi, mutta FSB sai oikeuden omien väliaikaisten pidätyskeskusten perustamiseen.

Kirjoittajat selostavat tunnettuja terroritekoja, kahden talon räjäytystä Moskovassa ja Rjazanissa tapahtunutta mystistä tapahtumasarjaa, jossa terrori-

iskuksi epäilty toimi selitettiin sitten FSB:n ”harjoitukseksi”. Kirjoittajat eivät ota kantaa esillä olleeseen teoriaan, jonka mukaan talojen räjäytykset olisivat olleet FSB:n järjestämiä.

Dubrovka-teatterin kaappausta selostetaan yksityiskohtaisesti. Turvallisuuspalveluiden toiminta nähdään ”katastrofaalisen puutteellisenä”. Suurimpana virheenä he näkevät anestesiaa, fentanyyliin, ammatitaidottoman käyttämisen: Kaasu alkoi vaikuttaa kahdessa minuutissa, eikä terroristeja saatu välittömästi toimintakyvyttömiksi. Kenttä-sairaala ei ollut järjestetty, eikä saatavilla ollut riittävästi happea eikä vastalääkettä.

Myöskään Nazranin kriisin yhteydessä kesällä 2004 ei toimittu nopeasti ja tehokkaasti. Kremlissä tehtiin nyt uudelleenjärjestelyjä: FSB laitettiin osittain sivuun ja perustettiin 12 operatiivista poliisiryhmää hoitamaan Pohjois-Kaukasusta. Terrori-iskut jatkuivat: kahden lentokoneen pudottaminen, attentaatti Riian metroasemalla Moskovassa sekä Beslanin paljon uhreja vaatinut panttivankidraama. Peruspuutteen kirjoittajat näkevät selkeän tehtävänjaon ja koordinaation puuttumisen eri elinten ja yksiköiden välillä. Viranomaisia vastaan kohdistetusta kriittisestä huolimatta sotilaiden, poliisin ja FSB:n toimia ei kyseenalaistettu, vaikka puutteet operatiivisessa johtamisessa tunnustettiin.

Tšetšenia muokkasi FSB:n toimintatapoja. Koska KGB ei ollut tottunut terrorismiin, oli taktiikka muokattava lähes tyhjästä. Kirjoittajat selostavat yksityiskohtaisesti niin sen edellyttämiä hallinnollisia järjestelyitä, yhteistyötä sisäasiainministeriön ja sotilastiedustelun vastaavien yksikköjen kanssa kuin operatiivisen toiminnan luonnetta; viranomaisten mukaan tehdyt ihmisten kaappaukset olivat oikeutettuja ”vastakaappauksia”, vastineita

vihollisen toimiin.

Soldatov ja Borogan selostavat Tšetšenian varapresidentti Jandarbijevin murhaa Dohassa, jossa FSB:n osuus myönnettiin avoimesti. Neljän venäläisen diplomaatin sieppaus ja murha Irakissa kesäkuussa 2006 saavat samoin tarkan selostuksen. Duuma hyväksyi lailla ulkomaiset operaatiot heinäkuussa 2006. Operaatiot ulotettiin Abhasiaan, Azerbaidžaniin ja Turkkiin. Kansainvälisesti tunnetuin oli entisen venäläisen tiedustelu-upseerin Litvinenkon murha marraskuussa 2006 Lontoossa polonium-210-alkuainetta käyttäen. Tekijät eivät suoranaisesti ota kantaa teon suorittajaan, mutta toteavat, että ”selvästi” venäläistä alkuperää olleen poloniumin kuljettaminen Lontooseen ei olisi ollut mahdollista ilman venäläisten viranomaisten myötävaikutusta. Yksityiskohtaisesti selostetussa yhteistyössä IVY-maiden sekä nk. Shanghain ryhmän puitteissa nähdään niin myönteisiä kuin kielteisiä tekijöitä.

Virallisesti osallistuminen tietosodankäyntiin kielletään, käytännössä kuitenkin useat hakkeriryhmät palvelevat Kremlin päämääriä. Kirjoittajat käyvät läpi ryhmien hyökkäyksiä tšetšeenien, opposition, *Kommersant*-lehden ja *Eho Moskv*y -radioaseman nettisivuja vastaan. Hakkerit hyökkäsivät myös Viron hallitusta, parlamenttia, ministeriöitä ja mediaa vastaan huhtikuussa 2007, mutta Venäjä kielsi suoran sekaantumisen asiaan. Samantapaisia hyökkäyksiä on suoritettu Liettuaa ja Georgiaa vastaan. Turvallisuuspalvelut pitävät etäisyyttä hakkereihin, mutta sallivat ja mahdollisesti kannustavat niiden toimintaa – kirjoittajat ovat varovaisia johtopäätöksissään.

Kirjoittajat toteavat, että Kreml on joutunut pettymään toiveissaan, joita se oli asettanut tähän ”uuteen aatelistoon”. Esimerkiksi toiminta ulkomaisia

kansalaisjärjestöjä vastaan on ollut virhe – eiväthän ne ole esiintyneet oppositiomielialojen lietojina maassa. Soldatov ja Borogan katsovat turvallisuusviranomaisen toimivan pitkälti vanhojen käytäntöjen mukaisesti ja pitävät niiden ajattelua on vanhanaikaisena: epäilevänä, sisäänpäin katsovana, klaaniluonteisena. FSB on vaikuttanut merkittäväällä tavalla maan poliittiseen kulttuuriin. Julkista keskustelua on rajoitettu, riippumatonta mediaa ei juuri ole, kansalaisjärjestöjä ahdistellaan ja vakoilijamania on huipussa.

Soldatovin ja Boroganin kirja on informatiivinen, läheltä nähty kuvaus turvallisuuspalveluiden tilasta nyky-Venäjällä. Esityksen yleissävy on kriittinen, mutta rauhallinen; tekijät varovat ottamasta kantaa kiistanalaisiin kysymyksiin. Yksi perustavanlaatuinen huomautus on tehtävä: kirjoittajien korostaessa voimainministeriöiden edustajien asemaa Putinin ja Medvedevin hallinnossa on muistettava, että esimerkiksi äärimmäisyysliikkeitä koskevan lain ensimmäinen versio oli Duuman käsiteltävänä jo kesällä 1999, siis Jeltsinin aikana, ja että turvallisuuselinten ja armeijan edustajien määrä hallinnossa kaksinkertaistui 1988–1993 ja uudelleen vuoteen 1999 tultaessa. Jeltsinin kolmella viimeisellä pääministerillä oli taustansa turvallisuuselimissä. ”Silovikien” yhdistäminen pelkäästään Putiniin on tuskin perusteltua; Venäjällä turvallisuuspalvelut ovat aina olleet tärkeässä roolissa – nimitetäköön niitä uudeksi aatelistoksi tai muilla nimillä.

Taisto Tolvanen